До разової спеціалізованої вченої ради Національної академії внутрішніх справ (03035 м.Київ-ДСП, пл. Солом'янська, 1)

РЕЦЕНЗІЯ
кандидата юридичних наук, доцента
МОСТЕПАНЮК Людмили Олександрівни на дисертацію
ЛІГУНА Андрія Івановича на тему «КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ»,
представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення поданих Лігуном Андрієм Івановичем дисертації та анотації, а також ознайомлення з науковими публікаціями, які зараховані за обраною темою дисертаційної роботи та в яких опубліковані основні результати дослідження, з апробаційними матеріалами дисертації дає підстави стверджувати, що дисертантом проведено ґрунтовний науковий аналіз кримінальної відповідальності за колаборацію діяльність. Виявлено, що положення, які виносяться на захист, містять новизну, у них сформульовано нові наукові положення, узагальнення та висновки, що запропоновані вперше, які вдосконалено та які надали подальший розвиток тим положенням, що вже пропонувалися у теорії кримінального права. Попередньо констатую, що дисертант досягнув мети дисертаційної роботи, реалізував поставлені перед ним завдання, виконав дисертаційну роботу на високому науковому та методологічному рівнях. Такий загальний попередній висновок підтверджується з урахуванням основних параметрів, які висуваються до дисертаційних робіт за спеціальністю 081 «Право».

Ступінь актуальності обраної теми. Дисертація Лігуна Андрія Івановича на тему «Кримінальна відповідальність за колаборацію діяльність» є ґрунтовним дослідженням, присвяченим одній із ключових проблем сучасного кримінального права, адже нові виклики, які постали перед Україною у зв'язку з повномасштабною військовою агресією з боку рф, сприяють зміні державної політики у різних сферах суспільного життя.

Автор слушно зауважує, що актуальність дослідження обраної теми обумовлюється фактом тривалої окупації частини території України, значним поширенням добровільної співпраці з окупантами, порушенням прав громадян України на окупованих територіях. Взаємодія та відносини з окупантами – це той вид суспільних відносин, що з'явилися в Україні в умовах війни і можуть виникати через крайню необхідність або під впливом психологічного чи фізичного примусу. Такий вид співіснування може набувати протиправного характеру у формі або співпраці з ворогом, або надання йому допомоги.

Отже, тема дисертації Андрія Івановича Лігуна відповідає потребам сучасної кримінально-правової науки, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на засадах доктрини кримінального права, на усталених та апробованих положеннях кримінально-правової науки.

Хотілося звернути увагу на всебічну методологічну основу дисертації, оскільки застосовано різні наукові методи а саме: діалектичний метод, що використовувався для осмислення проблематики дослідження, визначення його структури; історико-правовий – застосовувався при встановленні генези основних етапів становлення та розвитку наукових досліджень та законодавства, що дозволило з'ясувати проблеми наступності кримінального права; системно-структурний, що мав місце у процесі комплексного дослідження елементів складу досліджуваного правопорушення; метод моделювання знайшов свій прояв у межах розробки пропозицій щодо вдосконалення проаналізованого законодавства; порівняльно-правовий – використовувався при з'ясування підходів до криміналізації колаборційної діяльності в законодавстві зарубіжних країн; соціологічний та статистичний – застосовувалися при вивченні матеріалів судової практики за ст. 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) та аналізі офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора, а також для вивчення емпіричних даних.

Таким чином, слід засвідчити достатній рівень оволодіння здобувачем методологією наукового дослідження, вмілим використання тих методів, що наведені вище, у дисертаційній роботі, поданій до захисту.

Дисертація Андрія Івановича Лігуна вирізняється самостійністю та завершеністю. Дисертантом вдало сформульовано мету дисертаційної роботи – прикладне дослідження питань особливостей кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність, за результатами якого будуть сформовані пропозиції щодо конкретизації змісту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, та практики застосування положень норми, що досліджується, а також визначено перелік завдань, що пов'язані з означеною проблематикою: вивчення сучасного стану наукового розроблення кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність та означення системи методів наукового пізнання для їх дослідження; висвітлення особливостей історичного розвитку кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність відповідно до положень національного законодавства; здійснення порівняльно-правового аналізу міжнародного та національного досвіду кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність; визначення ознак родового, видового та безпосередніх об'єктів та ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК; характеристика суб'єкта та встановлення особливостей суб'єктивної сторони аналізованого складу кримінального правопорушення; дослідження особливостей кваліфікуючих ознак колаборaційної діяльності; виокремлення розмежувальних ознак складу колаборaційної діяльності та складів суміжних кримінальних правопорушень; характеристика системи покарань за вчинення колаборaційної діяльності, на підставі чого формулювання пропозицій стосовно удосконалення санкцій досліджуваного кримінального правопорушення; аналіз судової практики притягнення до відповідальності за колаборaційну діяльність; озвучення пропозицій про удосконалення законодавства стосовно кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність.

Зміст дисертації відповідає поставленій меті та відображає логіку

дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації в дисертаційному дослідженні Андрія Івановича Лігуна достатньо обґрунтовані й підкріплені результатами аналізу значної кількості наукових джерел. Зміст дисертації повністю відповідає назві теми, засвідчує логічність та завершеність дослідження. Структура і кількість опрацьованих наукових джерел свідчить про глибину проведеного дослідження. Дисертант посилається як на класичні праці з кримінального права, так і на новітні досягнення наукової думки вчених, дискутує з ними і пропонує власне бачення правових явищ.

Ознайомлення з науковими положеннями, висновками і пропозиціями дисертації Андрія Івановича Лігуна дає змогу зауважити точність формулювань, дотримання технічних вимог, увагу до деталей, акуратність. Дисертаційне дослідження написано грамотно, стиль викладу матеріалів, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість і доступність їх сприйняття для читача. В роботі спостерігається послідовність та точність викладу фактів. Кількість додатків, їх наповненість та структура свідчать про достовірність результатів дослідження.

Дисертаційна робота виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Отже, слід констатувати обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Оцінка змісту дисертації, її структури та рівня виконання поставлених завдань. Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертантом на початку дослідження, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертаційне дослідження змістовно наповнене, його структура забезпечує комплексність та системність отриманих науково значущих результатів.

Автору вдалося чітко та вичерпно визначити мету, завдання, об’єкт та предмет дослідження. Ґрунтовно охарактеризовано методологічну основу дисертації, сформульовано наукову новизну, а також викладено основні положення, що виносяться на захист. Вдало визначено наукове й практичне

значення одержаних результатів, вказано на їхню апробацію та публікації.

Структура дисертації характеризується логічністю та відповідністю до поставлених перед дослідженням завдань. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків.

У *розділі 1* визначено особливості історичного розвитку кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, виділено періодизацію становлення, розвитку теорії та нормативно-правової регламентації досліджуваної заборони. На основі аналізу зарубіжного досвіду притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність встановлено, що досвід країн Європи з даного питання є в більшості випадків неоднозначним. Порівняльний аналіз норм національного Кримінального кодексу про відповідальність за колабораційну діяльність із відповідними положеннями кримінального законодавства ряду зарубіжних країн продемонстрував, що норми зарубіжного кримінального законодавства не містять згадки про колабораціонізм та не передбачають окремої відповідальності за співпрацю, вчинену на окупованій території або в умовах окупації. На сьогодні лише в Кримінальному кодексі Литви норма про співпрацю отримала назву «колабораціонізм» та стосується виключно умов окупації

Розділ 2 присвячується юридичній характеристиці складу колабораційної діяльності. Охарактеризовано об'єкти колабораційної діяльності. Визначено предмети колабораційної діяльності: стандарти освіти держави-агресора (ч. 3 ст. 111-1 КК), матеріальні ресурси (ч. 4 ст. 111-1 КК), інформація (ч. 6 ст. 111-1 КК, п. 3 примітки до ст. 111-1 КК. Окреслено форми об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення, що передбачають активну протиправну поведінку і вважаються закінченими правопорушеннями з моменту вчинення відповідних активних дій, визначених у ч. 1–7 ст. 111-1 КК незалежно від того, чи спричинили вони суспільно небезпечні наслідки, чи ні (формальний склад). Зазначено про доцільність визнання тяжкими наслідками у ч. 8 ст. 111-1 КК: а) спричинення тяжких тілесних ушкоджень навіть одній

людині; б) шкоди, якщо вона має грошову оцінку та відповідно до такої оцінки досягла встановленого законодавством розміру. Запропоновано іншими кваліфікуючими ознаками у ч. 8 ст. 111-1 КК вважати: а) діяння, передбачені у ч. 1–7 ст. 111-1 КК, спрямовані на розпалювання національної чи релігійної ворожнечі; б) вчинені особою, що раніше виконувала функції представника влади. Доведено необхідність доповнення ст. 111-1 КК заохочувальною нормою, яка б передбачала можливість звільнення від кримінальної відповідальності громадянина України, якщо він був змушений вчиняти колабораційну діяльність, але до закінчення окупації щиро покаявся, припинив колабораціоністську діяльність, добровільно повідомив органи державної влади України про вчинені діяння та активно сприяв розкриттю інших кримінальних правопорушень. Аргументовано необхідність визнання суб'єктом аналізованого кримінального правопорушення особи, яка досягла 16-річного віку. Запропоновано відмовитися від використання у диспозиції ст. 111-1 КК терміну «громадянин України», вважаючи суб'єктом колабораційної діяльності, окрім громадянина України, також і ту «особу, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно». Досліджено суб’єктивну сторону колабораційної діяльності. Визначено, що всі форми колабораційної діяльності є умисними правопорушеннями, для частини з яких у законі передбачена спеціальна мета, яка прямо зазначається в тексті диспозиції (ч. 3, ч. 6 ст. 111-1 КК). Мотиви не впливають на кваліфікацію.

У *розділі 3* доведено необхідність виключення із санкцій ст. 111-1 КК виправних роботів через відсутність карального впливу та низьку ефективність, а також арешту через вузьке коло суб'єктів його застосування – лише щодо військовослужбовців. Доведено необхідність застосування конфіскації майна як обов'язкового, так і необов’язкового додаткового виду покарання в абсолютно всіх санкціях ст. 111-1 КК. Аргументовано доцільність довічного застосування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю лише як додаткового виду покарання, що обґрунтовується необхідністю ізоляції суб'єкта кримінального правопорушення від участі в

політичному житті держави, можливості брати участь у формуванні органів державної влади, здійснення функцій представників влади. Обґрунтовано необхідність розширення покарань у ч. 1, 2 ст. 111-1 КК шляхом доповнення їх основними покараннями у вигляді штрафу, громадських робіт та позбавлення волі, що дозволить вважати вказані норми нетяжкими злочинами та стане необхідною передумовою застосування до винних додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також сприятиме побудові санкцій з адекватним змістом

Оцінка оформлення дисертації. Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису державною мовою, вона відповідає ВИМОГАМ до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і має обсяг основного тексту – 215 сторінок, що повністю відповідає пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами).

Практичне значення результатів дослідження. Практичне значення отриманих наукових результатів Андрія Івановича Лігуна полягає в тому, що ці результати можуть бути використані у: законотворчій сфері – при удосконаленні законодавства, спрямованого на забезпечення ефективної охорони національної безпеки України; практичній діяльності – для правильної кваліфікації колабораційної діяльності; освітньому процесі – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень», «Особливості кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Кримінальне право: доктринальні та практичні проблеми»; науково-дослідній роботі – при дослідженнях проблем

кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та загалом кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дослідження Андрія Івановича Лігуна висвітлено у 16 наукових публікаціях, серед яких чотири наукові статті – у вітчизняних виданнях, включених Міністерством освіти і науки України до переліку фахових видань України (категорія «Б»), а також дванадцять праць апробаційного характеру, які оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях. Опубліковані праці повністю відображають основний зміст дисертаційної роботи та відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Подана дисертація є самостійним науковим дослідженням, в якій відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило вирішити поставлені у роботі завдання. Дисертаційне дослідження містить теоретичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертації ідеї і положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора. Під час ретельного вивчення змісту дисертації Андрія Івановича Лігуна не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та в наукових публікаціях здобувача.

Наукова новизна положень і висновків дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертації Андрія Івановича Лігуна дає підстави для констатації того, що його дисертаційна робота є одним із перших у вітчизняній доктрині комплексним дослідженням проблеми кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Наведені на сторінках 25–27 рукопису дисертації коректно сформульовані положення загалом можна вважати такими, що є новими і обґрунтовано структурованими за рівнем новизни, визначеним

здобувачем такими термінами, як «уперше», «удосконалено», «набули подальшого розвитку».

Зокрема, вважаю новими такі наукові результати дисертаційної роботи Андрія Івановича Лігуна:

– пропозицію щодо виключення із санкції ст. 111-1 КК покарання у вигляді виправних робіт – через відсутність їх карального впливу та низьку ефективність та арешту, який на сьогодні характеризується вузьким колом суб'єктів його застосування – може застосовуватися лише до засуджених військовослужбовців; доведено необхідність застосування конфіскації майна як обов'язкового, так і необов'язкового додаткового виду покарання в абсолютно всіх санкціях ст. 111-1 КК;

– пропозицію щодо криміналізації таких ознак об'єктивної сторони у ст. 111-1 КК, як діяння у формі передачі відомостей особистого характеру про громадян України у ч. 4 ст. 111-1 КК та обстановки вчинення аналізованого правопорушення – тимчасової окупації окремих територій України;

– розуміння змісту тяжких наслідків у ч. 8 ст. 111-1 КК, під якими пропонується розуміти спричинення тяжких тілесних ушкоджень навіть одній людині, а також тієї шкоди, що має грошову оцінку та досягла встановленого законодавством розміру;

– положення щодо доцільності розширення місця вчинення аналізованого кримінального правопорушення, яким пропонується, окрім закладів освіти, вважати культурні, наукові заклади, а також місця, призначені для оздоровлення та відпочинку;

– положення про визнання кваліфікуючими ознаками у ч. 8 ст. 111-1 КК діянь, передбачених ч. 1–7 ст. 111-1 КК, спрямованих на розпалювання національної чи релігійної ворожнечі чи вчинення їх особою, що раніше виконувала функції представника влади.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Андрія Івановича Лігуна, звертаю увагу на деякі висновки і твердження, що викликають певні сумніви та недостатньо

обґрунтовані положення.

1. Дискусійною слід вважати пропозицію щодо визнання суб'єктом даного кримінального правопорушення «особу, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав)». Адже, як випливає зі змісту пропозиції, автор не вводить до суб’єктів колабораційної діяльності громадян України без подвійного громадянства. У роботі доцільно було б детальніше обґрунтувати співвідношення такого підходу з принципом юридичної визначеності та положеннями кримінального законодавства щодо суб'єкта кримінального правопорушення.

2. Значна увага в дослідженій приділена теоретичному аналізу складу кримінального правопорушення, проте окремі висновки могли б бути підсилені ширшим емпіричним аналізом актуальної судової практики Верховного Суду та Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо застосування ст. 111-1 КК України.

3. У підрозділі 3.2. дисертації, під час дослідження покарання за колабораційну діяльність, дисертант пропонує задля дотримання єдності законодавчої техніки під час конструювання кримінально-правових санкцій та їх уніфікації ряд змін і доповнень до санкцій ст. 111-1 КК. При цьому дисертантом не наведено обґрунтованих підстав таких пропозицій щодо покарань за аналізоване кримінальне правопорушення. Слід мати на увазі, що відповідно до правових позицій Верховного Суду, викладених у постанові від 16.08.2018 р. у справі № 183/163/14, питання призначення покарання та звільнення від його відбування повинні вирішуватися з урахуванням мети покарання як такого, що включає не тільки кару, а й виправлення засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Тому не зовсім зрозумілими є критерії, за якими дисертант провів конструювання кримінально-правових санкцій ст. 111-1 КК.

В межах того ж підрозділу під час вивчення особливостей покарання за колабораційну діяльність дисертанту варто було б проаналізувати обвинувальні вироки та оформити таке дослідження як додаток до дисертації. Така

інформація надала б додаткові підстави апелювати отриманими даними щодо призначення судами покарань за дане кримінальне правопорушення, а аналіз конкретних випадків застосування покарання допоміг би підкріпити теоретичні висновки практичними даними.

Окрім того, дійсно, привертає увагу здійснений автором дисертації аналіз судової практики, але головне питання залишилося нерозкритим – які висновки отримано за результатами вивчення судової практики в контексті предмету дослідження?

Але ці зауваження не применшують загальної цінності дисертаційного дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку, а лише вказують на можливі напрями для подальшого вдосконалення, а також можуть бути враховані у подальших наукових дослідженнях проблематики дисертаційного дослідження.

Висновок про відповідність роботи вимогам, установленим МОН України: дисертація Андрія Івановича Лігуна на тему «Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв’язують конкретне наукове завдання, є самостійною науковою роботою, виконаною особисто дисертантом у виді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, а саме містить критичний аналіз наукового доробку попередніх дослідників, органічне поєднання різних методів доктринального пізнання, звернення до досягнень різних галузей права. Дисертаційна робота охоплює наукові положення та висновки, які вперше пропонуються в юридичній науці, формулювання ряду важливих наукових пропозицій та рекомендацій для правозастосовної діяльності, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право», а за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення

поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 та наказу МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами від 12.07.2019 р.), а її автор, Андрій Іванович Лігун, заслуговує на присудження ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент –
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент **Людмила МОСТЕПАНЮК**